

ство набуло найбільшої могутності й впливу. З метою максимально обмежити владу галицького князя тамтешні бояри позбавили його права розпоряджатися фондом земельних володінь Галицько-Волинської Русі. Зокрема, за таких умов було поставлено на князівський стіл Данила Галицького. Як сповіщає Галицько-Волинський літопис, бояри *Данила князем назвали, а самі землю тримали*. У своїй боротьбі з боярством Данило спробував було опертися на віче. Воно скликалося в 1231 р. і 1235 р., однак реальної підтримки і допомоги Данилу з боку міської громади не було надано. Оця боротьба двох політичних сил — князівської і боярської — залишалася визначальним чинником формування місцевих особливостей державного устрою та політичної системи Галицько-Волинської Русі.

Примітки до розділу 1

1 Колесов В.В. Мир человека в слове Древней Руси. — Л., 1986. — С.276.

2 Данилевский И.Н. Древняя Русь глазами современников и потомков (IX—XII вв.). — М., 1999. — С.163.

3 Мельникова Е.А. К типологии становления государств в Северной и Восточной Европе // Образование Древнерусского государства. Спорные проблемы. — М., 1992. — С.39; Котляр М.Ф. Історія давньоруської державності. — К., 2002. — С.27.

4 Пресняков А.Е. Княжое право в древней Руси. Лекции по русской истории. Киевская Русь / Подготовка текста, статьи и прим. М.Б.Свердлова. — М., 1993. — С.190.

5 Тимошук Б.О. Східні слов'яни VII—X ст.: полюддя, язичництво, початки держави. — Чернівці, 1999. — С.80-81.

6 Лаврентьевская летопись // Полное собрание русских летописей (далі — ПСРЛ) — Л., 1926. — Т.1. — Стб.24.

7 Там само. — Стб.14.

8 Див.: Пархоменко В.А. У истоков русской государственности (VIII—IX вв.). — Л., 1924. — С.45-46; 48. Уважаючи полян вихідцями з хозарського Приазов'я, дослідник відводив древлянам провідну роль у складанні давньоруської державності.

9 Лаврентьевская летопись // ПСРЛ. — Т.1. — Стб.24.

10 Там само.

11 Тимошук Б.О. Східні слов'яни VII—X ст.: полюддя, язичництво, початки держави. — С.29.

12 Лаврентьевская летопись // ПСРЛ. — Т.1. — Стб.24.

13 Константин Багрянородный. Об управлении империей (Текст, перевод, комментарий). — М., 1991. — С.50-51.

- 14 Рыбаков Б.А. Киевская Русь и русские княжества XII–XIII вв. — М., 1982. — С.321.
- 15 Костомаров Н.И. Собрание сочинений: Исторические монографии и исследования. — СПб., 1904. — Кн.5. — Т.13. — С.331.
- 16 Гуревич А.Я. Феодализм перед судом историков, или О средневековой крестьянской цивилизации // Одиссей: Человек в истории. — М., 2006. — С.21.
- 17 Див.: Тимошук Б.О. Східні слов'яни VII–X ст.: полюддя, язичництво, початки держави. — С.48–51. Порівн.: Фроянов И.Я. Рабство и данничество. — СПб., 1996. — С.492–502.
- 18 Лаврентьевская летопись // ПСРЛ. — Т.1. — Стб.29.
- 19 Грушевський М. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. — К., 1991. — Т.1: До початку XI віка. — С.428.
- 20 Лаврентьевская летопись // ПСРЛ. — Т.1. — Стб.31.
- 21 Черепнин Л.В. К вопросу о характере и форме Древнерусского государства IX — начала XIII вв. // Истор. записки, 1972. — №89. — С.358.
- 22 Лаврентьевская летопись // ПСРЛ. — Т.1. — Стб.33.
- 23 Соловьев А.В. Заметки о договорах Руси с Греками // Slavia, 1938. — Ročník XV, Sešit 3. — S.411.
- 24 Лаврентьевская летопись // ПСРЛ. — Т.1. — Стб.46–47.
- 25 Грушевський М. Історія України-Руси. — Т.1: До початку XI віку. — С.424.
- 26 Соловьев А.В. Заметки о договорах Руси с Греками. — S.411. Порівн.: Пресняков А.Е. Княжое право в Древней Руси. Лекции по русской истории. Киевская Русь. — С.28–29.
- 27 Лаврентьевская летопись // ПСРЛ. — Т.1. — Стб.47.
- 28 Див.: Фрэзер Д.Д. Золотая ветвь: Исследования магии и религии. — С.153–154.
- 29 Грушевський М. Історія України-Руси. — Т.1: До початку XI віку. — С.447.
- 30 Лаврентьевская летопись // ПСРЛ. — Т.1. — Стб.60.
- 31 Данилевский И.Н. Древняя Русь глазами современников и потомков (IX–XII вв.). — С.166.
- 32 Лаврентьевская летопись // ПСРЛ. — Т.1. — Стб.60.
- 33 Котляр М.Ф. Історія давньоруської державності. — С.26.
- 34 Толочко О.П., Толочко П.П. Київська Русь. — К., 1998. — С.76.
- 35 Див.: Пресняков А.Е. Княжое право в Древней Руси. — С.29.
- 36 Колесов В.В. Мир человека в слове Древней Руси. — С.268.
- 37 Лаврентьевская летопись // ПСРЛ. — Т.1. — Стб.75.
- 38 Пресняков А.Е. Княжое право в древней Руси. — С.30.
- 39 Лаврентьевская летопись // ПСРЛ. — Т.1. — Стб.75.
- 40 Там само. — Стб.79.
- 41 Див.: Там само. — Стб.121.
- 42 Толочко О.П. Русь: держава і образ держави: Історичні зошити. — К.: Ін-т історії України НАНУ, 1994. — С.10.
- 43 Шевченко І. Візантія і слов'яни // Шевченко І. Україна між Сходом

і Заходом. Нариси з історії культури до початку XVIII століття / Пер. з англ. М.Габлевич. — Л., 2001. — С.13.

44 Лаврентьевская летопись // ПСРЛ. — Т.1. — Стб.119.

45 Детальніше див.: Ричка В. Середньовічна Україна-Русь: становлення ідеї християнської держави // Укр. історик, 1997. — Т.1-4 (132-135). — С.70-79.

46 Лаврентьевская летопись // ПСРЛ. — Т.1. — Стб.124.

47 Шапов Я.Н. Княжеские уставы и церковь в Древней Руси XI—XIV вв. — М., 1972. — С.120.

48 Лаврентьевская летопись // ПСРЛ. — Т.1. — Стб.126-127.

49 Див.: Памятники русского права (далі — ПРП). — М., 1952. — Вып.1.: Памятники права Киевского государства X—XII вв. — С.80.

50 Лаврентьевская летопись // ПСРЛ. — Т.1. — Стб.127.

51 Там само. — Стб.126.

52 Див.: Липец Р.С. Эпос и Древняя Русь. — М., 1969. — С.239-248.

53 Гуревич А.Я. Проблемы генезиса феодализма в Западной Европе. — М., 1970. — С.72-73; Про це ширше див.: Гуревич А.Я. Дары. Обмен дарами // Словарь средневековой культуры. — М., 2003. — С.129-134.

54 Данилевский И.Н. Древняя Русь глазами современников и потомков (IX—XII вв.). — С.122.

55 Юшков С.В. Нариси з історії виникнення і початкового розвитку феодалізму в Київській Русі. — К., 1992. — С.54-55; Горский А.А. Древнерусская дружина (К истории генезиса классового общества и государства на Руси). — М., 1989. — С.40-48. Натомість С.В.Завадська доводить, що до початку XII ст. соціальний термін «боярин» не був пов'язаний з означенням представників конкретних суспільних груп (Див.: Завадская С.В. «Болярин» — «боярин» в древнерусских письменных источниках // Древнейшие государства на территории СССР. 1985 г. — М., 1986. — С.89-94.). Порівн.: Свердлов М.Б. Домонгольская Русь: Князь и княжеская власть на Руси VI — первой трети XIII в. — СПб., 2003. — С.148-149.

56 Ловмянский Х. О происхождении русского боярства // Восточная Европа в древности и средневековье. — М., 1978. — С.96.

57 Юшков С.В. Нариси з історії виникнення і початкового розвитку феодалізму в Київській Русі. — С.54.

58 Мавродин В.В., Фроянов И.Я. «Старцы градские» на Руси X в. // Культура средневековой Руси. — Л., 1974. — С.32.

59 Див.: Строев В.Н. К вопросу о «старцах градских» русской летописи // Известия ОРЯС. — 1919. — Т.XXIII, Кн.1. — С.64; Завадская С.В. О «старцах градских» и «старцах людских» в Древней Руси // Восточная Европа в древности и средневековье. — М., 1978. — С.101-103.

60 Ключевский В.О. Боярская дума в Древней Руси. — Пг., 1919. — С.13-28. Порівн.: Владимирский-Буданов М.Ф. Обзор истории русского права. — К., 1900. — С.45-52. Довнар-Запольский М.В. Князь, его Дума и администрация // Русская история в очерках и статьях. — S.L., S.A. — Т.1. — С.258-262.

61 Сергеевич В. Русские юридические древности. — СПб., 1900. — Т.1. — С.387.

- 62 Грушевський М. Історія України-Руси. — Т.3. — С.228.
- 63 Юшков С.В. Нариси з історії виникнення і початкового розвитку феодалізму в Київській Русі. — С.244.
- 64 Горский А.А. Древнерусская дружина (К истории генезиса классового общества и государства на Руси). — С.63.
- 65 Лаврентьевская летопись // ПСРЛ. — Т.1. — Стб.126.
- 66 Грушевський М. Історія України-Руси. — Т.1. — С.531.
- 67 Гуревич А.Я. Проблемы генезиса феодализма в Западной Европе. — С.82; Его же: Пир // Словарь средневековой культуры. — С.359-360.
- 68 Грушевський М. Історія України-Руси. — Т.1: До початку XI віка. — С.507.
- 69 Поппэ А. Святые венценосцы (Как возник культ Бориса и Глеба) // Родина: Российский исторический иллюстрированный журнал. — 2002. — №11-12. — С.93; Поппэ А.В. «А от болгарыне Борис и Глеб». — С.72-76; Поппэ А.В. Земная гибель и небесное торжество Бориса и Глеба. — С.304-336.
- 70 Лебединцев П. В каком виде могут быть изображены св. Ольга и Владимир? // Киевская старина. — 1888. — №5. — С.261; Грушевський М. Історія України-Руси. — Т.1: До початку XI віка. — С.509; Левченко М.В. Взаимоотношения Византии и Руси при Владимире // Визант. временник. — 1953. — Т.7. — С.212.
- 71 Толстой И.И. Древнейшие русские монеты X—XI вв. — СПб., 1893. — С.16-17.
- 72 Сотникова М.П. Сребреники киевского клада 1876 г. // Нумизматика и сфрагистика. — 1968. — №3. — С.119; Ее же: Древнейшие русские монеты X—XI вв.: Каталог и исследование. — М., 1995. — С.174.
- 73 Див.: Сотникова М.П., Спасский И.Г. Тысячелетие древнейших монет России. Сводный каталог русских монет X—XI вв. — Л., 1983. — №1-51. — С.115-139.
- 74 Banaszkiewicz J. Polskie dzieje bajeczne mistrza Wincentego Kadłubka. — Wrocław, 1998. — S.303-304.
- 75 Лаврентьевская летопись // ПСРЛ. — Т.1. — Стб.132.
- 76 Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов / Под ред. и с предисл. А.Н.Насонова. — М.; Л., 1950. — С.175. Порівн.: Лаврентьевская летопись // ПСРЛ. — Т.1. — Стб.142.
- 77 Раппопорт П.А. Русская архитектура X—XIII вв.: Каталог памятников. — С.7.
- 78 Див.: Карпов А. Владимир Святой. — М., 1997. — С.288-289.
- 79 Thietmar von Merseburg: Chronik — L.VIII. Порівн.: Латиноязычные источники по истории Древней Руси. Германия (IX — первая половина XII в.) / Сост. М.Б.Свердлов. — С.61-62, 66-67.
- 80 Лаврентьевская летопись // ПСРЛ. — Т.1. — Стб.130.
- 81 Латиноязычные источники по истории Древней Руси / Сост., перевод и комментарии М.Б.Свердлова. — С.62, 82-83.
- 82 Лаврентьевская летопись // ПСРЛ. — Т.1. — Стб.130.
- 83 Там само. — Стб.132.
- 84 Там само.

- 85 Там само. — Стб.146.
86 Там само. — Стб.149.
87 Ипатьевская летопись // ПСРЛ. — Т.2. — Стб.688.
88 Лаврентьевская летопись // Там само. — Т.1. — Стб.150.
89 Грушевський М. Історія України-Руси. — Т.2: XI — XIII вік. — С.37-38.
90 Лаврентьевская летопись // ПСРЛ. — Т.1. — Стб.151.
91 Див.: Назаренко А.В. Была ли столица в Древней Руси? Некоторые сравнительно-исторические и терминологические наблюдения // Столичные и периферийные города Руси и России в средние века и раннее Новое время (XI—XVIII вв.): Тез. докл. науч. конф. (Москва, 3-5 декабря 1996 г.) — М., 1996. — С.70-71.
92 Лазарев В.Н. Мозаики Софии Киевской. — М., 1960. — С.51.
93 Див.: Висоцький С.О. Герб Київської Русі за часів Ярослава Мудрого // Старожитності Русі-України: Зб. наук. праць. — К., 1994. — С.115-119.
94 Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. — С.175-176.
95 Пресняков А.Е. Княжое право в Древней Руси. Лекции по русской истории. Киевская Русь. — С.370.
96 Див.: Петрухин В.Я. Древняя Русь: Народ. Князья. Религия // Из истории русской культуры. — М., 2000. — Т.1: Древняя Русь. — С.182.
97 Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: В 2 т. — К., 1994. — Т.1. — С.49.
98 Данилевский И.Н. Древняя Русь глазами современников и потомков (IX—XII вв.). — С.117.
99 Флоря Б.Н. «Служебная организация» и ее роль в развитии феодального общества у восточных и западных славян // Отечественная история. — 1992. — №2. — С.56-74.
100 Лаврентьевская летопись // ПСРЛ. — Т.1. — Стб.161.
101 Пресняков А.Е. Княжое право в древней Руси. — С.36.
102 Котляр Н.Ф. Ярославов ряд 1054 г. и его политические последствия // Історія Русі-України (історико-археологічний збірник). — К., 1998. — С.155-156; Його ж: Історія давньоруської державності. — С.82-83.
103 Ширше див.: Назаренко А.В. Родовой сюзеренитет Рюриковичей над Русью (X—XI вв.) // Древнейшие государства на территории СССР: Материалы и исследования 1985 г. — М., 1986. — С.151-154.
104 Kampfer F. Das russische Herrscherbild von den Anfängen bis zu Peter de Grossen. Studie zur Entwicklung politischer Ikonographie im byzantinischen Kulturkreis. — Recklinghausen, 1978. — S.114-116.
105 Козак Н. Образ і влада (Княжі портрети у мистецтві Київської Русі XI ст.). — Л., 2007. — С.44.
106 ПРП. — Вып.1.: Памятники права Киевского государства X—XII вв. — С.108.
107 Лаврентьевская летопись // ПСРЛ. — Т.1. — Стб.162.
108 Там само. — Стб.166.
109 Там само. — Стб.167.
110 Поппэ А.В. Русские митрополии Константинопольской патриархии

в XI столетии // Визант. временник. — 1968. — Т. XXVIII. — С. 97-108. Порівн.: Назаренко А.В. Митрополии Ярославичей во второй половине XI века // Древняя Русь: Вопр. медиевистики. — 2007. — № 1. — С. 85-103.

111 Лаврентьевская летопись // ПСРЛ. — Т. 1. — Стб. 173-174.

112 Грушевський М. Історія України-Руси. — Т. 2.: XI—XIII вік. — С. 61.

113 Лаврентьевская летопись // ПСРЛ. — Т. 1. — Стб. 182.

114 Там само. — Стб. 204.

115 Там само. — Стб. 216.

116 Там само. — Стб. 217.

117 Пресняков А.Е. Княжое право в древней Руси. — С. 391.

118 Лаврентьевская летопись // ПСРЛ. — Т. 1. — Стб. 256-257.

119 Толочко П.П. Любецький з'їзд князів // Любецький з'їзд князів в історичній долі Київської Русі: Мат. міжнар. наук. конф., присвяченої 900-літтю з'їзду князів Київської Русі у Любечі. — Чернівці, 1997. — С. 11-13.

120 Tolochko Oleksij. «All the happy Families...» The Rurikids in the eleventh century // Neighbours of Poland in the 11 th Century /Ed. P.Urbańczyk. — Warsaw, 2002. — P. 155-168.

121 Грушевський М. Історія України-Руси. — Т. 2.: XI—XIII вік. — С. 50.

122 Литаврин Г.Г. Византия и славяне. — СПб., 1999. — С. 474.

123 Свердлов М.Б. Генезис и структура феодального общества в Древней Руси. — Л., 1983. — С. 219.

124 Ширше див.: Ключевский В.О. Сочинения: В 9 т. — Т. 1: Курс русской истории. — Ч. 1. — М., 1987. — С. 2208-22210; Грушевський М. Історія України-Руси. — Т. 3. — С. 207, 536-539.

125 Летописный сборник, именуемый Патриаршею или Никоновской летописью // ПСРЛ. — М., 1965. — Т. 9. — С. 202.

126 Лаврентьевская летопись // ПСРЛ. — Т. 1. — Стб. 147.

127 Там само. — Стб. 301.

128 Ипатьевская летопись // ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 322-323.

129 Там само. — Стб. 474.

130 Там само. — Стб. 476.

131 Грушевський М. Історія України-Руси. — Т. 3. — С. 212.

132 Пресняков А.Е. Княжое право Древней Руси. — С. 92; Толочко П.П. Киев и Киевская земля в эпоху феодальной раздробленности. — К., 1980. — С. 187.

133 Пашуто В.Т. Черты политического строя Древней Руси // Древнерусское государство и его международное значение. — М., 1965. — С. 11-51.

134 Ключевский В.О. Боярская дума Древней Руси. — С. 68. Порівн.: Пашуто В.Т. Особенности структуры Древнерусского государства // Новосельцев А.П., Пашуто В.Т., Черепнин Л.В., Шушарин В.П., Шапов Я.Н. Древнерусское государство и его международное значение. — М., 1965. — С. 19.

135 Свердлов М.Б. Домонгольская Русь: Князь и княжеская власть на Руси VI — первой трети XIII в. — С. 587.

136 Цит. за вид.: Грушевський М. Виїмки з жерел до історії України-Руси: до половини XI віку // Грушевський М.С. Твори: У 50 т. — Л., 2004. — Т. 6: Сер. Історичні студії та розвідки (1895—1900). — С. 19.

- 137 Вилкул Т. «Людьє» и князь в конструкциях летописцев XI–XIII вв. / *Ruthenica. Supplementum* 1. — К., 2007. — 216–224.
- 138 Лаврентьевская летопись // ПСРЛ. — Т.1. — Стб.229–230.
- 139 Петрухин В.Я. Древняя Русь: Народ. Князь. Религия. — С.197.
- 140 Киево-Печерський патерик / Вид. Д.І.Абрамович. Репринтне видання. — К., 1991. — С.69.
- 141 Ипатьевская летопись // ПСРЛ. — Т.2. — Стб.684.
- 142 Грушевський М. Галицьке боярство XII–XIII ст. // Грушевський М.С. Твори: У 50 т. — Т.6: Сер. Історичні студії та розвідки (1895–1900). — С.444–445.